

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla Kepsud Nahiyesi Vakıfları* Foundations of Kepsud Nahiye from the XVIth to the XIXth century

Gönderim Tarihi / Received: 29.06.2024

Serkan SARI¹

Kabul Tarihi / Accepted: 31.10.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1506264](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1506264)

ÖZ: Türk-İslam medeniyetinin kimliğini oluşturan müesseselerden birisi olarak vakıf müessesesi ve işleyişi Osmanlı toplum yapısının şekillenmesinde önem arz etmektedir. İslam kültürünün geliştirdiği yardımlaşma ve dayanışma duygusunun, sistemli ve devamlılık arz eder bir şekilde müesseseleştirilerek uzun yıllarca İslam toplumunun ihtiyaçları bu müesseseler tarafından karşılanmıştır. İslam tarihi içerisinde vakıf müessesesinin en işlevli ve sistemli olarak geliştirildiği dönem Osmanlı Dönemi olmuştur demek mümkündür. Osmanlı devlet yapısı içerisinde vakıf müessesesinin işleyişi ve devamlılığı özellikle dikkat edilen ve özen gösterilen bir husus olarak dikkati çekmektedir. Vakıfların oluşturulması, sınırlandırılması, hangi şartlarla işleyeceği, faydalanacak hedef kitle ve vakfın nasıl idare olunacağı kayıt altına alınarak hem işleyişle ilgili problemlerin önüne geçilmiş hem de uzun soluklu olmaları sağlanmıştır. Çalışma, Osmanlı'nın klasik döneminden XIX. Yüzyıla kadar Kepsud Nahiyesinde bulunan vakıflarla ilgili olacaktır. Çalışmanın temelini Osmanlı arşiv kaynakları oluşturacaktır. Kayıtlar incelendiğinde bahsedilen zaman aralığı temel alınmış olmakla birlikte, kayıtlarda daha önceki dönemlerin izleri de görülecektir. Arşiv belgeleri tetkik edildiğinde Kepsud Nahiyesinde ulaşılan vakıflar, Medine-i Münevvere vakıfları, selatin vakıfları ve amme vakıfları olarak gruplandırılmış ve bahsedilen vakıflarla ilgili tahliller yapılmıştır. Çalışmanın temel kaynakları olarak Osmanlı arşiv kaynakları temel alınmış ve bahsedilen belgelerde Kepsud Nahiyesi vakıfları ile ilgili bilgiler ortaya çıkartılarak tetkik ve tahlil edilmiştir. Bahsedilen vakıflarla ilgili belgelerde bulunan bilgilerden hareketle Osmanlı dönemi Kepsud Nahiyesinin toplumsal yapısı, iktisadi ve idari yapısı ile alakalı yorumlamalara gitmek mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Kepsut, Balıkesir, Nahiye

ABSTRACT: As one of the institutions that constitute the identity of Turkish-Islamic civilization, the foundation institution and its functioning are important in shaping the Ottoman social structure. The sense of cooperation and solidarity developed by Islamic culture was institutionalized in a systematic and continuous manner and the needs of the Islamic society were met by these institutions for many years. It is possible to say that the Ottoman period was the period in which the foundation institution was developed in the most functional and systematic way in Islamic history. The study will be about the foundations in Kepsud Nahiye from the classical period of the Ottoman Empire until the 19th century. The basis of the study will be Ottoman archival resources. When the records are examined, although the mentioned time period is taken as a basis, traces of earlier periods will also be seen in the records. When the archival documents are examined, the foundations found in Kepsud Nahiye are grouped as Medina-i Munevvere foundations, sultanete foundations and public foundations and analyzes are made about the mentioned foundations. The primary sources for this study are Ottoman archival documents, and information regarding the foundations of Kepsut Nahiye has been revealed, examined, and analyzed based on the mentioned documents. It will be possible to interpret the social, economic, and administrative structure of Kepsut Nahiye during the Ottoman period based on the information found in the documents related to these foundations.

Keywords: Foundation, Kepsut, Balıkesir, Nahiye.

* Bu çalışma 6 Haziran 2024 tarihinde Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenen II. Balıkesir Sempozyumu'nda sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü. serkan.sari@balikesir.edu.tr,

<https://orcid.org/0000-0002-4919-6337>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Foundations draw attention as an institution that emerged with the sense of cooperation of Islamic society and is encountered systematically throughout the Islamic geography. As in the entire Islamic world, foundations have played an important role in Turkish Islamic culture and have even become the identity of this culture. It is possible to see foundations that have provided services in various areas from providing public services to construction works to the construction and maintenance of structures such as inns, bazaars and bazaars used for commercial purposes within social life, from health services to the protection of wildlife. The Ottomans, who took over the foundation tradition before them and continued it, brought the functioning of foundations to the peak during their period. In our history, especially in Anatolia, the Ottomans, who took over the foundations established before them, continued these foundations by developing them. It is possible to come across foundations that have lasted longer than the states in Anatolia. When all these developments are examined, it would not be wrong to define the Ottoman culture as a foundation culture.

Methodology

The subject of the study is the 16th and 19th centuries. The Nahiya of Kepsud has been forming foundations for centuries. The mentioned region is important because it was included in the Ottoman administration in the early period and is one of the areas where classical Ottoman institutions can be best observed. Nahiya of Kepsud, which was registered under the Hudavendigar Liva in the classical period, is a geography where agricultural activities and rural social structure were more effective. In the period studied, it is seen that foundations have an important place in Nahiya of Kepsud as in the whole of the Ottoman Empire. In the study, foundations that continued to operate in Kepsud and its vicinity were examined and it was seen that Kepsud foundations were important in terms of providing resources to foundations in other cities. The operation and continuity of the foundation institution within the Ottoman state structure was accepted as a matter of particular attention and care. By recording the establishment, limitation of foundations, the conditions under which they will operate, the target audience that will benefit and how the foundation will be managed, both problems related to operation were prevented and their long-term nature was ensured. The records of the foundations operated according to the conditions in their foundation charters have survived to the present day, and it has become possible to understand the unique functioning of the foundation institution.

Findings and discussion

The Tahrir Registers kept during the Ottoman Period contain information about both social life and the functioning of institutions in the provinces. These registers also contain the most reliable information about the period due to their economic and military characteristics. It is possible to see the foundation books kept separately, as well as the information about the Ottoman foundations added to the end of the records of a region in the Tahrir registers. In this study, the registers related to the foundations in the Nahiya of Kepsud were examined in these Tahrir Registers. It is seen that the records related to the foundations in this region, which was Ottoman territory from the early periods, go back to the reign of Murad I. It is seen in the sources that the foundations in the Nahiya of Kepsud are discussed in three sections as sultan foundations, Medine-i Münevvere foundations, and public foundations. It is understood that income was provided to the Emir Sultan Foundation in Bursa as a sultan foundation in the sources. In the study, villages were seen whose incomes were recorded in the foundations of Medina-i Münevvere. The term Haremeyn-i Şerifeyn refers to the cities of Mecca and Medina. In the early periods of Islam, there was no need for external aid to the Haremeyn, but after the capital was moved, this aid became regular in the Umayyad and Abbasid periods.

Results and recommendations

It is seen that aid was provided to the Haremeyn region during the states established in the historical process, such as the Tulunids, Ikhshidis, Fatimids and Seljuks established in Egypt. Among the foundations whose activities we come across in all the geographies dominated by the Ottoman Empire, the Haremeyn-i Şerifeyn Foundations attract attention. Similarly, income was recorded in the foundations of Medina-i Münevvere in the Nahiya of Kepsud. Another foundation seen in the district is public foundations. Foundations established by private individuals other than the Sultan Foundations

were collected under the name of Public Foundations and recorded in the books. Foundations that built and operated institutions such as mosques, mescids, madrasahs, and hospitals for the benefit of both the rich and the poor among Ottoman subjects provided public services. The records mention why the foundations were established, who used them, why they were used, and the badges and certificates given in this regard. When the data on these foundations are examined, it is seen that badges were given to public foundations during the reigns of different sultans. It is also possible to obtain information about the social structure of the sub-district in the relevant period from these documents.

Giriş

Milletimizin tarihinde ve içtimai hayatında vakıfların önemli yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Tarihimizde insani duygularla çok sayıda vakıf kurulmuş ve hayırlara vesile olarak toplum hayatımızı şekillendirmiştir. Bugün kamu hizmetleri olarak görebileceğimiz hususlarla ilgili olarak sosyal yardımlaşma, ilmi, dini ve medeni hayatımızla ilgili birçok husus vakıflar tarafından tanzim edilerek geliştirilmiş aynı zamanda da finanse edilmiştir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde vakıflar aracılığıyla şehircilik ve mimari açıdan üstün sanat eserleri ortaya çıkmıştır ve bugün hala Anadolu'nun her yerinde bütün ihtişamı ile ayakta durmaya devam etmektedir. Osmanlı medeniyetini bir vakıf medeniyeti olarak tanımlamak çok da yanlış olmayacaktır.

Osmanlı toplumunda her alanda hizmetlerin ifa edilebilmesi için vakıfların oluşturulduğu görülmektedir. Oluşturulan vakıflar yalnızca belirli hizmetlerin ifasında değil gerekli yatırımların gerçekleşmesinde de önemli roller üstlenmiştir. Vakıf müessesinin Osmanlı iktisadi hayatında oynadığı önemli rollerden birisi olarak sağladığı yatırımları ifade edebiliriz. Yatırım alanında vazgeçilmez hayati fonksiyonunun yanında insani bakımdan da önemli fonksiyonlar icra ettiğini söylememiz mümkündür (Genç 2014: 16).

Osmanlı Devleti'nde tahrir yapılan bölgelerde bulunan vakıflar, ilgili birimin yazıldığı yerin son kısmına ya da ayrıca hazırlanan evkaf defterlerine kaydedilirdi. Bu defterlere; vakfın şekli, vakıftaki görevliler, vakfa bağlanan mallar gibi hususlar kaydedilirdi. Vakfa ait defterlerde, genellikle vakfın bir yıllık mali dönem içerisinde sahip olduğu gelir kaynakları ve elde edilen gelirleri bulunmaktadır. Böylece vakfın mali durumunu takip etmek mümkün olmaktadır (Koçak 2019: 75).

Tarihi süreç içerisinde görülen Vakıf kurumunun ve vakıf tesislerin en önemli özelliklerinden birisi de sürekliliği olmuştur. Vakıfların sürekliliğini sağlamak için kuruluş aşamasında vakfa ait mal varlıkları sağlanmıştır. Bu mal varlıklarının analizi Osmanlı dönemi yerleşim bölgelerinin dönüşümü, arazi kullanım ve işletme sistemlerine dair iktisadi durumu doğru anlama ve tahlil etme hususunda önemli veriler içermektedir. Bilhassa Osmanlı'nın ilk dönemlerine ait vakıflarının en büyük gelir üniteleri zirai üretim mekanizmalarının temelini oluşturan köylerdi. Köylerde vakfa tahsis edilen gelir kaynaklarının oldukça farklılık arz ettiği görülmektedir. Kaynaklarda bir köyün tüm zirai tarım alanları, dağları, tepeleri, nehirleri, gölleri, ırmakları, bağları, bahçeleriyle birlikte vakfedildiği örneklere rastlamak mümkündür. Vakfa tahsis edilen gelirler içerisinde köylerde bulunan pirinç ve buğday değirmenleri ve tuzlalar gibi küçük işletmelerle birlikte köylerde yaşayan gayrimüslim tebaanın yanı sıra vakıf çiftlikleri ile doğrudan vakıf müessesesinde çalışan köle ve cariyeler de vakfa dâhil edilmiştir. Vakıfların imaret mutfağına yiyecek temini için zirai ürünler ve yetiştirilen hayvanlardan da vakıfların akarları içerisinde görmek mümkündür (Çam ve Pantık 2022: 8).

Osmanlı Devleti'nde, vakıfların toplumda yürütülmesi gerekli hizmet alanlarına yönelik faaliyetlerinin icra ve ifasında önemli görülmüştür. Devletin işçilik ilkesinin bir gerekliliği olarak, sosyal hizmet alanlarında faaliyet sürdüren vakıfların problem yaşamasının sonuçları itibarıyla, toplumun huzur ve düzeni için problem doğurması ihtimali her zaman dikkat edilen bir husus olmuştur. Bahsedilen hizmetleri ifa eden ve bu hizmetlerin devamlılığını sağlayan vakıfların bağımsız birimler olarak organize olduğu ve idare tarafından da desteklendiği görülmektedir (Genç 2014: 10).

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla Kepsud nahiyesi vakıfları

Çalışılan dönemde Osmanlı genelinde olduğu gibi Kepsud Nahiyesi'nde de vakıfların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Hem Kepsud ve havalisinde işlerliğini devam ettiren vakıflar olduğu gibi hem de başka şehirlerde bulunan vakıflara kaynak sağlaması açısından Kepsud vakıfları önem arz etmektedir. Kepsud Nahiyesi'nde bulunan vakıf araziler genellikle Sultan Vakıfları, Amme Vakıfları ve Medine-i Münevvere Vakıfları olarak üç ana kategoride karşımıza çıkmaktadır. Sultan Vakıfları haricinde kalan özel şahıslarca kurulmuş vakıflar Amme Vakıfları adı altında toplanmış ve defterlere kaydedilmiştir.

Hüdavendigâr Livasına tabi kaydedilen Kepsud Nahiyesi daha çok zirai faaliyetlerin ve kırsal toplum yapısının etkin olduğu bir coğrafyadır. Dönemin mimarisi içerisinde şehirlerin kimliklerini ortaya çıkaran ve şehir merkezinin çoğunluğunu oluşturan külliyelerin kendi içlerine baktığımızda ekonomik açıdan gözle görülür bir farklılık içerisindeydi. Vakfiyeler başlığı adı altında hedeflerine ulaşmak

amacıyla kırdan kent merkezlerine ve kentten de bu oluşumlara giden bir kaynak akışını düzenliyordu. Vakıflar; ibadet etme, eğitim, barınma, sağlık konuları gibi birçok kavramı ele alan bir müessese olarak görülüyordu. Bahsedilen vakıflar için daha çok en büyük gelir ünitelerini zirai üretim mekanizmalarının çekirdeği olan köyler oluşturmaktaydı. Köylerde vakfa tahsis edilen kaynaklar oldukça farklılık arz etmiştir (Çam ve Pantık 2022: XI).

Selatin vakıfları

Osmanlı döneminde padişahlar ve sadrazamlar başta olmak üzere büyük devlet adamlarının vakıflar tesis etmeleri bir gelenek haline gelmişti (Yediyıldız 2003: 158-164). Osmanlı'da sanayileşmenin olmadığı iktisadi yapı içerisinde vakıfların bilhassa da padişah ve vezirlerin tesis ettirdikleri vakıfların üretimde finansman sağlanması hususunda önemli rol oynadıkları söylenebilir. Bu dönemin ekonomik yapısı itibarıyla verimliliğin ve dolayısıyla üretim kapasitesinin düşük olması, üretimin devamlılığı açısından zorunlu olan yatırımların üreticiler tarafından yapılabilmesini pek mümkün kılmamaktadır. Köylerde toprakların ziraate açılabilmesi için bataklıkların ıslahı, orman alanlarının açılması, sulama kanallarının yapımı gibi zirai faaliyetleri geliştirecek yatırımların köylüler tarafından finanse edilmesi neredeyse imkânsız görülmektedir. Benzer bir durumda esnaf ve tüccar taifelerinin gerekli imalathaneleri ve çarşıları gibi büyük yatırım isteyen işleri finanse etmeleri de mümkün görünmemektedir. Bahsedilen yatırımların neredeyse tamamı vakıflar aracılığıyla yapılmıştır (Genç 2014: 28).

Kepsud Nahiyesi ile ilgili kayıtlar incelendiğinde Selatin Vakıfları başlığı altında Karacalar adlı yörük taifesinin gelirlerinin bir kısmının bu selatin vakıflarına kaydedildiği görülmektedir. Bu vakıflar genellikle sultanlar veya sultanların özel bağış ve müsaadeleriyle bazı büyük devlet adamları tarafından kurulmuş bulunmaktadır. Özellikle hayatlarını sürdürebilmeleri için lüzumlu olan gelir kaynaklarının birçoğunun devlete ait toprakların sultanlar tarafından devamlı olarak bir tesise tahsis veya böyle bir tahsiste kullanılmak şartıyla bir şahsa bağış olarak temlik suretiyle temin edilirdi (Barkan 1988: 122).

Tahrir defterlerinde padişah hası olarak kaydedilen yörük taifesi haneleri itibarıyla büyük bir aşiret olarak dikkati çekmektedir. Defterlerde birkaç nahiyeye dağılmış şekilde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Defterlerde Kepsud Nahiyesinde kaydedilen Karacalar Yörüklerinin gelirlerinin bir kısmının Selatin Vakıflarına ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Kayıtlarda bahsedilen yörük cemaatinin Kepsud'ta mütemekkin olan hanelerinden 46 hanesi ve 10 mücerred neferi ve bahsedilen hanelerden kaynaklı 552 akçalık hasılı Emir Sultan Vakfı'na kaydedilmiştir. Emir Sultan Vakfı, defterde Selatin Vakfı başlığı altında verilmiş ve "Vakf-ı Hazreti Emir Kaddes-Allahü'l-aziz'e" ait olarak yazılmıştır. Defterlerde Karacalar Yörüklerinin gelirleri padişah hası olarak kaydedilmiştir. Gelirlerin bahsedilen kısmı Selatin Vakfına ayrılmıştır (TD 166: 179).

Kepsud Nahiyesi'nde Kalburcu Köyü'nden 4 nefer Selçuk Hatun evkafına kayıt olunmuştur. Bahsedilen neferler Mahmud veled-i Şaban Fakı ve oğlu Murad ile Musa veled-i Hızır ve oğlu Hızır'dır. Sultan Çelebi Mehmet'in kızı Selçuk Hatun Vakfı Bursa'da Köseler Mahallesinde bulunmaktadır (TD 531: 44).

Medine-i Münevvere vakıfları

Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyaların tamamında faaliyetlerine rastladığımız vakıflar içerisinde Haremeyn-i Şerifeyn Vakıfları dikkati çekmektedir. Haremeyn-i Şerifeyn tabiri ile Mekke ve Medine şehirleri kastedilmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinde Haremeyn'e dışardan bir yardım gelmesi gereği olmamış ancak başkentini taşınması sonrasında Emevi ve Abbasi dönemlerinde bu yardımlar düzenli hale gelmiştir. Haremeyn bölgesine tarihi süreç içerisinde kurulan devletlerden Mısır'da kurulan Tolunoğulları, İhşidîler, Fatımiler ve Selçuklular dönemlerinde yardım edildiği görülmektedir (Taşkın 2021: 714).

Bahsedilen yardım geleneğinin bir başka örneğini de Osmanlı döneminde görmek mümkündür. Kepsud Nahiyesi içerisinde de bazı köylerin gelirlerinden belirli bir kısmının Medine-i Münevvere Vakıflarına yazıldığı anlaşılmaktadır. İncelenen vakıf defterinde Kepsud Nahiyesinin Medine-i Münevvere

vakıflarına yazılan haneler tabloda gösterilmiştir. Hasıllar diğer nahiyelerle birlikte kaydedildiği için verilememiştir (TD 1033: 2-3).

Tablo 11: Medine-i Münevvere vakıflarına kaydedilen haneler (TD 1033)

KÖY	ADI	HANE	SAYFA
BALAT	Emirşah v. Hızır	-	2
	Mehmed v. O	Mücerred	2
	Seferşah v. Hızır	-	2
	Turgut v. Mustafa	-	2
	Yamak v. O	Mücerred	2
BEĞ	Ziyneddin v. Hüseyin fakı	-	2
	Mustafa v. O	-	2
	İlyas v. Mehmed	-	2
	Mustafa v. O	-	2
	Mehmed birader-i O	-	2
	Hızır v. Mustafa	-	2
	Durmuş v. O	-	2
	Turali birader-i O	-	2
	Aziz v. Mustafa	-	2
	Yusuf birader-i O	-	2
	Ali v. Mustafa	-	2
	Hamza birader-i O	-	2
	Kurd v. İlyas	-	2
	Musa v. İbrahim	-	2
	Seferşah v. O	-	2
Ahmed birader-i O	-	2	
ALABARDA	Durmuş v. Ali	-	2
	Musa birader-i O	-	2
	Mustafa birader-i O	-	2
	Maden birader-i O	-	2
	Şaban birader-i O	-	2
	Turgut birader-i O	-	2
TOKUZ OBASI	Yusuf v. Hüdaverdi	Nim	2
	Seydi Arab abık-ı Mahmud	Nim	2
SEKİ	Durmuş v. İsmail	-	2
	Mustafa v. O	Mücerred	2
	Ahmed v. İsmail	-	2
	Hasan birader-i O	Mücerred	2
AYVA BÜKÜ KARYESİ	Hasan v. Balaban	-	2
	Mustafa v. O	Mücerred	2
	Yusuf birader-i O	Mücerred	2
	Musa birader-i O	Mücerred	2
TÜRKMAN	Mustafa v. Ahmed	Nim	2
	Ece v. O	Mücerred	2
	İbrahim birader-i O	Mücerred	2
	İlyas v. Mehmed	Nim	2
	Ali birader-i O	Mücerred	2

	Mustafa birader-i O	Mücerred	2
OTAŞLAR	Mahmud Fakı v. Hacı Hüseyin	-	2
	İsmail v. O	Mücerred	2
	İlyas birader-i O	Mücerred	2
	Hasan v. Hamza	-	2
İSA ALANI	Hamza v. Durmuş	-	3
	Osman v. O	Mücerred	3
	Şaban v. Barak	Mücerred	3
	Mustafa v. Hızır	-	3
	Sadullah v. Süleyman	-	3
	Eymür v. O	Mücerred	3
ILICA	Sultan	-	3
	Hızır fakı v. Nasuh	-	3
	Yusuf v. O	-	3
YENİCE VİRAN	Süleyman v. Mustafa	-	3
SARNIÇ	Nasuh v. Barak	-	3
	Sefer v. O	Mücerred	3
	Hızır birader-i O	Mücerred	3
	Şahkulu v. Barak	-	3
	Hasan v. Barak	-	3
	Şehsuvar v. O	Mücerred	3
	Hüseyin v. Barak	-	3
	Mustafa v. O	Mücerred	3

Amme vakıfları

Sultan Vakıfları haricinde kalan özel şahıslarca kurulmuş vakıflar Amme Vakıfları adı altında toplanmış ve defterlere kaydedilmiştir. Osmanlı teb'ası içinde hem zengin hem de fakirlerin faydalanması için yapılan cami, mescid medrese, şifahane gibi müesseseleri yaptıran ve işleten vakıflar amme hizmeti ifa etmişlerdir. Kayıtlarda vakıfların niçin kurulduğu kimler tarafından ne için tasarruf edildiği ve hususla ilgili verilen nişan ve beratlardan bahsedilmektedir.

1530 tarihli Tahrir Defterinde Kepsud Nahiyesinde bulunan Amme Vakıfları için gelirleri ayrılmış mezra ve köyler görülmektedir. Kayıtlarda Çiftlik köyünde bulunan Oruç Beğ mezrasının 200 akçalık hasılı Amme Vakıflarına kaydedilmiştir (TD 166: 179). Kayıtlar incelendiğinde Çeltik köyünde bulunan ve Oruç Beğ mezrası olarak adlandırılan yerde faal olarak bulunan bir çiftlik, vakfiyet üzere tasarruf olunmuştur. Bahse konu olan çiftliğin köhne defterde Şeyh Oruç Beğ nesli tarafından tasarruf olunur diye kaydedildiği anlaşılmaktadır. Bu kayıtlarda bahsedilen çiftliğin sonradan Yusuf Fakı'ya verildiği görülmektedir. Bu hususla ilgili Yusuf Fakı'nın elinde "*merhum Sultan Mehmed ve Sultan i'zze nasra nişan-ı şerifeleri var deyü*" şeklinde bir kayıt defterde görülmektedir. Kayıtlardan köhne defterde vakfın tasarrufu hususunda el değiştirdiği anlaşılmaktadır. Defter-i Atik'ten ise Çelebi Hatib Mevlana Tayyib Fakı'ya verilmesi için Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han'dan nişan-ı şerifleri olduğu anlaşılmaktadır (TD 1136: 2a).

Nahiyede, gelirleri amme vakıflarına bırakılan mezralardan birisi de Şeyh Mansur çiftliği olarak bilinen mezradır. Çiftliğin vakfa ayrılan hasılı 250 akça olarak kaydedilmiş olup bu tutar mezranın gelirinin tamamı değildir (TD 166: 179). Vakfa kaydedilen Şeyh Mansur çiftliği ile ilgili olarak kayıtlar incelendiğinde, defter-i atik'te "libasçı" demekle maaruf olan Şeyh Mansur çiftliğinin bir çiftlik vakıf yeri olduğu kaydedilmiştir. Defterde verilen bilgilerden çiftliğin libasçı olarak da tanımlandığı anlaşılmaktadır. Kayıtlarda bahsedilen çiftliğin vakfiyet üzere tasarruf olduğu ve bu hususla ilgili "*Bayezid Beğ Hüdavidigar'dan ve sultandan*" nişanları var denilmektedir. Sonradan defter-i köhne, mezkur Şeyh Mansur'un oğlu İskender Fakı tasarruf edermiş ve elinde Sultan Murad'ın nişanı var diye

kayıt olunmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere Bayezid Beğ Hüdavendigar'dan kasıt Yıldırım Bayezid olmalıdır. Daha sonrasında ise Emir ve Nasuh ve bahsedilen Şeyh Mansur oğlu İskender birlikte mutasarrıf olmuşlardır. Hususla ilgili ellerinde Sultan Selim'den name vardır ayrıca mukarrer bir namede merhum sultan Bayezid Hüdavendigar'dan kalma nişanları var diye kayıt olunmuştur. Sonrasında ise bahsedilen çiftlik mensuh olunmuş ve timara emir olunmuştur. Defterin tutulduğu dönemde İskender Fakı oğullarından Emir Fakı ve Nasuh kaide üzerine mutasarrıftırlar. Hususla ilgili ellerinde Sultan Selim'in nişan-ı şeriflerinin olduğu Defter-i Atik'ten anlaşılmaktadır. Bahsedilen çiftliğin vakfa kaydedilen hasılı 250 akçadır (TD 1136: 2b).

Kepsut Nahiyesinde bulunan vakıf arazileri ile ilgili defterler incelendiğinde hem Kepsut'ta bulunan hem de havalisindeki cami ve mescitlerin ihtiyaçlarının finanse edildiği anlaşılmaktadır. Kepsut nahiyesine tabii köylerden Beğ köyünde Ali Beğ adlı birisi bir cami inşa ettirmiştir. Kayıtlardan bahsedilen dönemde bu camide Mevlana İzzettin Hüseyin hitabet ettiği, hususla ilgili padişaktan nişan-ı şerifi olduğu anlaşılmaktadır (TD 1136: 2b). Benzer bir şekil de Balat Köyü'nde, Akçasaz sipahisi Sinan, pazar yerinde bir mescit yaptırmış ve padişahın icazeti ile tapu resmilerinde bulunan tımar yerinin gelirini bu camiye bağışlamıştır (TD 1136: 2b). Burada vakıf olarak bağışlanan Sipahi Sinan'ın tımandan kaynaklı kendi geliri olup tımar arazisinin vakfedilmediğini belirtmek gerekmektedir.

Vakıf kayıtları içerisinde vakfedilen bağlarla da karşılaşmaktayız. Kepsut'ta Yakub Beğ ile Has Beğ ve Devlet ile Nefise hanımlar cami-i şerifin başına ve hasırına mallarını vakfetmişlerdir. Yakub Beğ dört kıta başını, Has Beğ bir dönüm başını bahsedilen camiye vakfetmiştir. Devlet ve Nefise hanımlar da evlerini mescide vakfetmişlerdir lakin mezkur hanelerin yerine bağ dikilip iki resim olmuştur (TD 1136: 3a).

Kepsut Nahiyesinde karşılaşılan vakıflar içerisinde vakfiyelerde bazı şartlar koşulduğu da görülmektedir. Ali Çelebi vakfı için 3500 akça kayıt olunmuş ve şart olarak “11 akça cami üzerine muamele olunur, hatip ve imam olanlar 1 cüz kıraat ederler ve 50 akçası da müteveliye “ harcanması hususu belirtilmiştir (TD 1136: 3a). Mihriban Hatun vakfı için 500 akça kaydedilmiş ve şart olarak da 11 akçesi cami üzerine muamele olunması ve her cuma günü bir aşır okunması belirtilmiştir (TD 1136: 3a). Bir başka vakıf örneği olarak, Bayram Oğlu Hamza, cami şerifin rakabesi için 400 akça vakf etmiş ve bahsedilen meblağın getirisinin de rakabe sarf olunmasını kayıt ettirmiştir (TD 1136: 3a).

Kepsut'ta görülen vakıf kayıtları içerisinde değirmen, ding ve hamam gibi gelir getiren imalathane ve işletmelerin de vakfa konu oldukları görülmektedir. Kepsut'ta Hızır Beğ bin İlyas adlı mütekaid sipahi Sarnıç Köyü içerisindeki bir mülk değirmeni ve bir mülk dingini vakf etmiş ve gelirinin babası İlyas Beğ'in yaptırdığı camiye sarf olunmasını şart koşmuştur (TD 1136: 3a). Tahılın işlenerek kabuğunun ayrıldığı ve bulgur dövmek için kullanılan taş dibek için ding kavramı kullanılmıştır. Dink el veya su gücüyle çalışan dövmek aletinin adı olarak kabul edilebilir. 1883 senesinde İzmit'te kurulan fes işleme atölyesinin adına da dinkhane denilmiştir (Pakalın, 1946: 452). Konuyla ilgili bir başka vakıf örneği de bir mülk hamamın vakfı ile ilgilidir. “Kepsut'ta Sinan Beğ'in bir mülk hamamı vardır ve kardeşi Mustafa tasarruf idermiş. Sonradan Dergah-ı Ali çavuşlarından Sinan Çavuş mutasarrıf olmuştur.” Bahsedilen hamamın hasılı 55 akçadır (TD 1136: 3a).

Kalyoncu Oğlu Nasuh adlı kişi, Kepsut'ta bulunan dereden Müslümanların huzurla geçmesi için 1000 akça vakf etmiş ayrıca 500 akça daha vakf ederek Kepsut'taki cami şerifin temizlenmesi için harcanmasını istemiştir. Bu işin sorumlusu olarak kim müezzin olursa o görevli kabul edilmiş ve kim hatip olursa zikrolan meblağa nazır ola diye şart koşulmuştur (TD 1136: 3a).

Kepsut Nahiyesinde bulunan bir zaviye ile ilgili vakıf kaydı da dikkati çekmektedir. Kepsut'ta merhum Mesut Dede zaviyesinde ayende ve ravendeye hizmet için Derviş Ali şeyh kayıt olunmuş ve bu zatın meşayihinden olduğuna Hacı ve Seydi Ali adlı kişiler şahitlik etmişler (TD 1136: 3a).

Bahsedilen tarihte Burhan Şeyh Köyünden, 17 nefer Amme Vakıflarına kaydedilmiş, köyün gelirlerinden 880 akçası vakfa yazılmıştır (TD 166: 179). Bu gelir köyün gelirinin tamamı olmayıp vakfa kaydedilen kısımdan oluşmaktadır. Vakıf olarak kaydedilen Burhan Şeyh köyü ile ilgili defterlerde geçen kayıtlar incelendiğinde Burhan Şeyh oğlu İsmail tarafından tasarruf edildiğini ve vakfiyet üzere

Halil Beğ defterinde mestur olduğunu görmekteyiz. Daha sonrasında Şeyh İsmail evladından Yusuf Şeyh'in tasarruf ettiğini ve bu hususta Sultan Murad Hüdavendigâr'dan ve Selim Han'dan nişanları olduğu defter-i köhne'de belirtilmiştir. Bahsedilen Yusuf'un vefat etmesi üzerine oğlu İsmail'e verilmiştir. Fakat bahsedilen İsmail'in mecnun olması üzerine amcasının tasarrufuna verilmiştir. Bu duruma yani amcasının "ayende ve ravendeye" hizmet ettiğine ileri gelenler şahadet etmişlerdir. Söz konusu şahitlik sonrasında İsmail'in mecnun olduğu kaydedilerek tımara emir olunmuştur. Lakin İsmail mutasarrıf olmaya devam edecektir. Son durumda elinde nişan-ı şerifi olan Abdurrahman'a İsmail'in amcası Bali'den alınıp verilmiştir diye Defter-i Atik'e kaydedilmiştir. Tabloda verilen şahıslar "ayende ve ravendeye" hizmet ederler diye kayıt olunmuştur. Köyün 880 akçalık hasılı vakfa yazılmıştır (TD 1136: 2b). Kayıtlardan anlaşıldığı üzere Şeyh Burhan neslinden oğlu Yusuf ve sonra da torunu İsmail tarafından vakıf tasarruf edilmiştir. İsmail'in mecnun olması hususu tasavvufta görülen cezbeli hallere girmesi ile alakalı bir durum mu yoksa akıl sağlığını kaybetmesi ile ortaya çıkan bir mecnunluk durumu mudur tam olarak anlaşılmamakla beraber, bu durumun ortaya çıkması ile vakıf arazisinin tımara verilmesi kararlaştırılmıştır. Ahalinin şahitliği sonrası vakfın tasarrufu Abdurrahman Dede'ye verilmiştir.

Tablo 2: Burhan Şeyh köyü vakıf haneleri (TD 1136)

ADI		BABA ADI	HANE	SAYFA
Şeyh Cafer Dede	veled-i	Şeyh Burhan	-	2a
Abdurrahman Dede	v.	Şeyh Burhan	-	2a
Mehmed	v.	Mustafa	İmam	2a
Ali	v.	O	-	2a
Mustafa	birader-i	O	Mücerred	2a
Halil	v.	Mahmud	Mücerred	2a
Hacı Bayram	v.	Hamza	-	2a
Hamza	v.	O	-	2a
Emir	v.	Hızır	Mücerred	2a
Yusuf	v.	Hamza	-	2a
Halil	v.	Hüseyin	-	2a
Mustafa	v.	O	Mücerred	2a
Hamza	v.	Bayezid	-	2a
Hasan	v.	O	mücerred	2a
Mehmed	birader-i	O	Mücerred	2a
Ali	v.	Nasuh	Mücerred	2a
Mehmed	birader-i	O	Mücerred	2a
Receb	v.	Mehmed	-	2a
Mehmed	v.	Hüseyin	-	2a
Halil	v.	Mehmed	Mücerred	2a
Maden	v.	Nasuh	Mücerred	2a
Nasuh	v.	Yusuf	Mücerred	2a
Abdi	v.	Süleyman	-	2a
Hacı Bayram	v.	Mustafa	Mücerred	2a
Mustafa	v.	Yusuf	-	2b
Mustafa	v.	Yusuf	-	2b
Ali	v.	Kemal	-	2b
Ahmed	v.	Kemal	-	2b

Sonuç

Klasik Dönem Osmanlı idari taksimatı içerisinde Hüdavendigar Livasına tabi olarak kabul edilen Kepsud Nahiyesi vakıfları itibarıyla önemli bir idari birim olarak dikkati çekmektedir. Vakıf sistemi zaman içerisinde vakıf kültürünü doğurmuş ve bu kültür, Türk kültürünün önemli bir parçası olarak dikkati çekmektedir. Vakıf geleneği İslam'ın emrettiği yardımlaşma geleneğinin sistemli bir hale gelmesi ile kalıcı eserler veren bir sistem olarak Müslüman toplumların genelinde görülen bir yapı haline gelmiştir. Bilhassa Osmanlı döneminde vakıf geleneği belki de en zirve dönemini yaşamıştır. Hem Osmanlı öncesinde kurulan ve devam ettirilen hem de Osmanlı döneminde kurulan vakıflar toplumun ihtiyaçlarını karşılama hususunda her alana yayılmış ve gelişerek devam etmiştir. Bu durumla Osmanlı medeniyetini bir vakıf medeniyeti olarak tanımlamak abartı olmayacaktır. Toplumun her kesiminden kimselerin imkânları doğrultusunda katkılarıyla ortaya çıkan vakıflar asırlar boyunca devam etmiş ve bazen devletler değişse de vakıflar aynı şartlarla varlığını devam ettirmişlerdir. Osmanlı coğrafyasının genelinde olduğu gibi Kepsud Nahiyesinde de vakıfların işlevlerini devam ettirdiği hem Kepsud dâhilinde hem de Bursa ve Medine-i Münevvere gibi Osmanlı'nın önemli beldelerindeki vakıflara gelir sağlayan uygulamaların var olduğunu görmek mümkün olmuştur.

Çalışma zaman olarak klasik dönemden XIX. Yüzyıla kadar olan zaman kesitini temel alarak yapılmıştır. Ancak ilgili dönemde faaliyetlerini devam ettiren vakıflar incelendiğinde Sultan Murat döneminden kalma berat ve nişanlar olduğu görülmüştür. Arşiv kaynaklarında geçen anlatılar tahlil edildiğinde bazı vakıfların daha öncesinden de var olduğu anlaşılmaktadır. Klasik dönem merkezli çalışma bahsedilen verilerin analizi ile kuruluş döneminde bölgedeki vakıflar ve icraatları ile ilgili bilgiler de sunmuştur.

Kepsud Nahiyesi'nde bulunan vakıflarla ilgili padişahların verdiği nişanlar da kayıtlara geçmiştir. Nahiyede Bulunan Şeyh Mansur çiftliği gelirleri vakıf olarak kaydedilmiştir. İlgili vakıfla ilgili defter-i köhnede ve cedidde kaydedilen nişanlar dikkati çekmektedir. Vakıfla ilgili nişanlardan bahsederken ilk olarak Bayezid Bey Hüdavendigar'dan nişanları olduğu ve yine Sultan Murad nişanı olduğu belirtilmiştir. İlgili vakıf defteri köhneden sonra mensuh olup tımara yazılmış lakin Defter-i Cedid'de dönemin sultanı Kanuni'den ve merhum sultan Bayezid Hüdavendigar'dan kalma nişanları olduğu için vakıf olarak kaydedilmiştir. Burada Hüdavendigar unvanının kullanımı dikkati çekmektedir. Daha çok Sultan Murad için kullanılması yaygın olmakla birlikte diğer padişahlar tarafından da bu unvanın kullanıldığı bilinmektedir. Ancak ilgili belgede karşımıza çıkan Bayezid Beg Hüdavendigar şeklinde kullanım sık karşılaşılan bir durum olmadığı için ilgi çekmektedir.

Nahiyede kaydedilen vakıflarla ilgili olarak vakfiyelerde görülen şartlar dikkati çekmektedir. Vakıfların bazılarında şart olarak vakfedenin veya vefat eden geçmişleri için aşır veya cüz kıraat edilmesi istenilmiştir. Bu gelenek bugünde bölgede devam etmektedir. Toplumlar için unutulmamak önemli görülmüş ve farklı kültürlerde vefat eden ataları için bir takım kalıcı eserler bırakarak adını yaşatma geleneği Anadolu'da sıkça rastlanmaktadır. Vakıflarda da çeşme, cami, yol gibi mimari unsurların yanında kuran okutarak da atalarının adını yaşatma ve amel defterini açık tutma geleneği dikkati çekmektedir.

Çalışmada bahsedilen amme vakıflarının yanında Medine-i münevvere vakıflarına kaydedilen köyler görmek mümkündür. Nahiyede bazı köylerin gelirlerinin belirli bir kısmı ile reayasının bazıları bu vakıflara kaydedilmiştir. Arşiv kaynaklarında Medine-i Münevvere Vakıfları başlığı altında kaydedilen köyler ve bu köylerde bu vakfa yazılan reayanın listesi tabloda verilmiştir.

Nahiyede görülen vakıflar içerisinde selatin vakıflarına kaydedilen gelirler de dikkati çekmektedir. Nahiyede mütemekkin olarak kaydedilen Karacalu Yörüklerinin reayasının ve gelirinin bir kısmı Bursa'da Emir Sultan vakfına kaydedilmiş ve selatin vakfı başlığı altına kaydedilmiştir. Ayrıca Sultan Çelebi Mehmet'in kızı Selçuk Hatun vakfı Bursa'da Kösel Mahallesinde bulunan vakfı için Nahiyenin Kalburcu Köyünden gelir kaydedildiği ve dört neferinde bu vakfa reaya yazıldığı görülmektedir.

Çalışılan dönemde Osmanlı Coğrafyasının genelinde olduğu gibi Kepsud Nahiyesi'nde de vakıflar bulunmakta ve imkanları doğrultusunda toplumun değişik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca selatin vakıflarına ve Medine-i münevvere vakıflarına da gelirleri kaydedilen köyler bulunmaktadır.

Kaynakça

- Barkan, Ö. L. (1943). *XV. ve XVI. asırlarda Osman İmparatorluğu'nda ziraî ekonominin hukuki ve mali esasları, I, Kanunlar*. Fey Vakfı Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, C. I. TTK Yayınları.
- Çam, M. ve Pantık, R. (2022). Bursa Selatin Vakıfları. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Genç, M. (2014). Klasik Osmanlı sosyal-iktisadi sisteminde vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2014, Sayı: 42, 1-18.
- Genç, M. (2014). Vakıf ve iktisat. *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İnalçık, H. (1959). Osmanlılarda raiyyet rüsumu. *Belleten*, XXIII, 575-609.
- Koçak, Z. (2019). XVI. yüzyıl tapu tahrir defterlerine göre Bitlis camileri ve mescitleri. *Vakıflar Dergisi*, Haziran 2019, Sayı: 51, 73-98.
- Öz, M. (1997). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda köylülerin vergi yükü ve geçim durumu hakkında bir araştırma. *Osmanlı Araştırmaları-The Journal of Ottoman Studies*, XVII, 77-90.
- Sevim, S. (1999). XIV.-XVI. Yüzyıllarda Balıkesir bölgesinde idari yapılanma. *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 1-2 Haziran 1998, Balıkesir, 1999, s. 505-527.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri, Tapu Tahrir Defteri, No: 44, 111, 166, 176, 531, 1033, 1136, MAD 1289.
- Tanoğlu, A. (1954). İskân coğrafyası, esas fikirler, problemler, Metod. *TM*, XI, İstanbul, 1-3.
- Taşkın, O. (2021). XIX. yüzyıl başında haremeyn vakıfları ve bir yıllık gelir gideri. *Asia Minor Studies*, 9(1), 2021, ss. 713-734.
- Yıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Etik kurul onayı

Bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.